

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.49>

ПРАВОВА ПОЛІТИКА ТА ПОДОЛАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ

Дашковська Н.К.,
аспірантка кафедри права Європейського союзу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мурога
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9194-0982>

Дашковська Н.К. Правова політика та подолання глобальних екологічних викликів.

Стаття присвячена теоретичному аналізу правових інструментів регулювання екологічних питань, спрямованих на досягнення найвищого рівня захисту довкілля.

Сучасні глобальні екологічні виклики істотно впливають на еколого-правову політику держави, з одного боку виступаючи, як чинник її формування, а з іншого боку, еколого-правова політика формує напрямки боротьби з такими викликами. Тому необхідно констатувати, що на сучасному етапі еколого-правова політика потребує вдосконалення та модернізації, як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях.

Еколого-правова політика є науково обґрунтованою, системною діяльністю уповноважених суб'єктів щодо створення ефективного механізму правового регулювання з метою цивілізованого використання юридичних засобів та механізмів у досягненні таких цілей, як збереження навколишнього середовища та природних систем, підтримання їх цілісності та важливих для життєзабезпечення суспільства функцій, підвищення якості життя та здоров'я населення, покращення демографічної ситуації, забезпечення гарантованості екологічних прав громадян, формування високого рівня правової та екологічної культури суспільства та особистості.

Отже, основними напрямками правової політики у боротьбі з сучасними глобальними екологічними викликами є: створення правового механізму забезпечення сприятливості довкілля; попередження та усунення загрози екологічної небезпеки; удосконалення екологічного законодавства та практики його застосування; активізація боротьби з екологічною злочинністю (екоцид, екологічний тероризм) та підвищення ефективності антикорупційної політики; підвищення еколого-правової культури громадян та формування нового типу особистості, яка є частиною природи та перебуває у подвійних відносинах із навколишнім середовищем, в одному випадку є основним джерелом забруднення, а в іншому – виступає її захисником, здійснюючи природоохоронну діяльність.

Ключові слова: еколого-правова політика, екологічна держава, екологічна безпека, виклики глобалізації.

Dashkovska N.K. Legal policy and overcoming global environmental concerns

The article is dedicated to the theoretical analysis of legal instruments for regulating environmental problems that are directly aimed at protecting the environment.

Current global environmental problems inevitably influence environmental policy, on the one hand, acting as the cause of its formation, and on the other hand, environmental policy means directly combating it. It is therefore necessary to note that at the current stage, environmental and legal policy will require enhanced modernization, both at the sovereign level and at the local level.

Environmental-legal policy is a scientifically grounded, systemic activity of special subjects to create an effective mechanism of legal regulation through a civilized approach to legal means and mechanisms of access. Many goals such as preserving the natural environment and natural systems, enhancing their integrity and important functions for life and well-being, promoting the quality of life and healthy population, promoting the demographic situation, ensuring the guarantee of environmental rights of communities, forming a high level of legal and environmental culture of humanity.

Also, the main directions of legal policy in the fight against current global environmental problems are: the creation of a legal mechanism for ensuring the protection of the environment; prevention and elimination of the threat of environmental safety; improvement of environmental legislation and practices; intensifying the fight against environmental crimes (ecocide, environmental terrorism) and increasing the effectiveness of anti-corruption policy.

The increase in the ecological and legal culture of citizens and the formation of a new type of individual. A person is a part of nature and is in a dual relationship with the environment, in one case he is the main source of pollution, in the other - he acts as its protector, carrying out environmental protection activities.

Key words: environmental and legal policy, environmental state, environmental safety, globalization problems.

Постановка проблеми. Особливістю сучасного світу є прагнення до взаємного проникнення права та політики і ця тенденція отримала відбиток у наукових дослідженнях, де підкреслюється, що право – це одне з найбільш політизованих явищ. Подібне взаємопроникнення сприяє виникненню нових наукових напрямків, одним з яких є еколого-правова політика, що має важливе значення в контексті проблем сучасних глобальних екологічних перетворень.

Сьогодні склалися усі необхідні умови для вивчення проблеми функціонування держави та права в умовах існування глобальних екологічних викликів суспільству, до яких належить: відмова від концепції споживчого ставлення до природи; перехід від переважання економічного інтересу у використанні природних об'єктів до збалансованості екологічних та економічних потреб; розвиток демократичних засад державності, що підвищує роль особистості у прийнятті екологічно значущих рішень та розвиває еколого-правову активність суспільства.

Стан опрацювання цієї проблеми. Правова політика, зокрема її еколого-правовий напрямок, досліджували фахівці різних галузей права, зокрема, загальної теорії держави і права, теорії міжнародного та європейського права, екологічного права: М.С. Андерсен, В.Г. Буткевич, Г. Вінтер, О.Д. Вітвицька, К. Дейвіс, Д. Джиліес, А. Джордан, О.Л. Дубовик, О.В. Задорожній, П.О. Калініченко, А. Кісс, С.М. Кравченко, Л. Кремер, В.І. Лозо, О.П. Мірошніченко, М. Сансі, Н. де Седелір, Ф. Сендс, В.С. Степаненко, Н. Хейг, Д.Л. Шелтон тощо.

Метою статі є визначення теоретичних аспектів розвитку еколого-правової політики та аналіз правових інструментів регулювання екологічних питань спрямованих на досягнення найвищого рівня захисту довкілля.

Виклад основного матеріалу. Охорона навколишнього середовища виникла як ідентифіковане, але допоміжне завдання держави загального добробуту ще у 70-і роки ХХ століття, щоб пізніше у 90-х роках ХХ століття проголосити екологічний напрямок найбільш значущим (хоча і не основним) завданням сучасної демократичної держави. Джеймс Медоукрофт зазначав, що найкращу стратегію екологічної модернізації як простого технологічного пристосування може запропонувати лише прогрес у екологічній продуктивності, проте не може охопити усі сфери екологічної стурбованості щодо сучасного суспільства ризиків і, зрештою, не може запобігти подальшій деградації навколишнього середовища в довгостроковій перспективі [1, с. 3].

Взаємопроникнення права та політики породило нове політико-правове явище – правову політику. У літературі неодноразово наголошувалося, що з середини ХХ ст. екологізація політичних процесів призвела до глобального прояву, що виражається в екологізації політичного життя. Основа екологізації політичної сфери полягає у тому, що, з одного боку, потреби суспільства та його інтереси перебувають у сфері екології, а з іншого – постійно збільшуються потреби населення, які безпосередньо пов'язані з поняттям «якість життя».

Еколого-правова політика є науково обґрунтованою, системною діяльністю уповноважених суб'єктів щодо створення ефективного механізму правового регулювання з метою цивілізованого використання юридичних засобів у досягненні таких цілей, як збереження навколишнього середовища та природних систем, підтримання їх цілісності та важливих для сталого розвитку суспільства функцій, підвищення якості життя людини, покращення здоров'я населення та демографічної ситуації в країні, забезпечення гарантованості екологічних прав громадян, формування високого рівня правової та екологічної культури [2].

Аналізуючи зміст поняття «еколого-правова політика», необхідно виділити поступове розширення його змісту, що включає збереження та розвиток усієї соціальної сфери, яка забезпечує життєдіяльність людини та екологічну безпеку особистості, суспільства і держави. Існування сучасних глобаль-

них екологічних викликів людству не може не торкатися еколого-правової політики. Такі виклики, з одного боку, є одним з чинників, що впливають на формування еколого-правової політики, а з іншого боку, передбачають напрямки усунення існуючих небезпек та профілактики майбутніх трансформацій навколишнього середовища.

Сучасні глобальні екологічні виклики є одним з факторів, що впливають на формування еколого-правової політики та обумовлені низкою обставин:

- 1) необхідністю відображення інтересів особистості в еколого-правовій безпековій політиці;
- 2) формуванням певних якостей особистості, які б дозволяли їй ефективно здійснювати раціональне природокористування та охорону навколишнього середовища;
- 3) необхідністю подолання сучасних глобальних екологічних викликів з метою формування сприятливого довкілля.

На державному рівні необхідна узгоджена екологічна політика, орієнтована на формування у кожної особи високого рівня правосвідомості та правової культури, внаслідок чого неминуче відбудеться підвищення ефективності правового регулювання в сфері екологічних відносин та усунення екологічної небезпеки.

Екологічна політика може варіюватися від простого коригування політичних інструментів до інноваційної трансформації певного напрямку політики у відповідь на критичний аналіз існуючих структур, минулих невдач, нових обставин і нових знань, що завершується фундаментальною інституційною трансформацією. Щоб підкреслити, як діє рефлексивність у різних вимірах, доцільно розрізнити чотири рівні трансформації правової політики, а саме :

- зміну інструментів політики;
- зміну цілей політики;
- зміну парадигми політики або ієрархії цілей політики;
- зміну ролі держави [3, с. 275].

За словами Н. Віга, зміна політичних інструментів може сприяти політичній освіті, але не обов'язково сприяє політичним інноваціям, «якщо використання цих інструментів не супроводжується змінами принципів вищого порядку» [4, с. 73-78]. Ці рівні відповідають руху від менш рефлексивної до більш рефлексивної освіти, кульмінацією якої є критичне мислення щодо політичних інструментів, параметрів політики, ієрархії цілей і ширшого інституційного контексту, в якому розробляється та реалізується політика. Тому потужний дискурс екологічної модернізації повинен включати всі ці чотири рівні рефлексивності.

Відчутна екологічна модернізація поставила питання про нові технології, нові інструменти управління навколишнім середовищем, нові політичні принципи (наприклад, принцип обережності), нові парадигми політики, що засновані на нових суспільних цілях (наприклад, сталого розвитку), нове розуміння ролі держави (від експлуататора навколишнього середовища та посередника в процесі експлуатації довкілля приватними компаніями до громадського піклувальника та захисника) [5, с. 31-32].

Запровадження нових політичних інструментів, таких як заміна директивного регулювання ринковими політичними інструментами без систематичного критичного аналізу причин неефективності регулювання не призведе до покращення екологічних результатів, хоча економічна ефективність може призвести до зменшення екологічних ризиків. Регуляторний провал в питаннях екологічної безпеки відбувся через недостатнє забезпечення ресурсами, кадрами та моніторингом з боку відповідних державних установ, а не через внутрішній недолік нормативного регулювання. Однак, якщо така тенденція буде продовжуватися надалі, то незважаючи на належне забезпечення ресурсами та моніторингом, необхідно буде поставити під сумнів чинні політичні стратегії та політичну ієрархію а, можливо, і роль держави.

Ідеологічні зміни вищого порядку в урядовій економічній політиці (які слід розглядати в контексті інтенсифікації економічної глобалізації) усе ще справляють набагато більший тиск на екологічну політику, ніж виміри рефлексивної екологічної модернізації [6, с. 40-43]. Ці спостереження стосуються як національної, так і міжнародної екологічної політики, і такі зміни в економічній теорії та практиці трансформують суспільне розуміння того, що можна очікувати від держав в епоху стрімкої глобалізації.

До теоретичної частини сучасної еколого-правової політики належить сукупність ідей, орієнтирів, цінностей, що склалися в правовій сфері та відображені в певних програмах, насамперед, державного характеру. Усі дані, що стосуються цілей та результатів еколого-правової політики, мають бути у прямому доступі населення. При цьому згода чи незгода з нею є підтвердженням альтернативних варіантів розбудови правової соціальної демократичної держави.

Стійкість розвитку еколого-правової політики зумовлює задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь за допомогою збалансованого вирішення соціально-економічних завдань та проблем збереження сприятливого довкілля та природно-ресурсного потенціалу. Це допоможе людству усунути як причини, так і умови сучасних глобальних екологічних викликів. Низку об'єктів довкілля взагалі неможливо використовувати і охороняти силами однієї держави (Світовий океан, Антарктида, атмосферне повітря), вичерпність окремих видів природних ресурсів впливає на світове виробництво в цілому.

Еколого-правова політика має реалізовуватися не лише на національному, але й на міжнародному рівні, що відкриває додаткові напрямки, зумовлює нові тенденції та перспективи її розвитку. Підстави, які були перераховані, безперечно мають своє значення для розвитку напрямків екологічної правової політики щодо боротьби з глобальними екологічними проблемами, які прямо або опосередковано орієнтовані на попередження виникнення, розповсюдження, а також подолання даних викликів.

Зміни у розумінні ролі держав мають супроводжуватися покращенням екологічної спроможності кожної держави, яку Організація Економічного Співтовариства і Розвитку (ОЕСР) визначила як «здатність суспільства виявляти та вирішувати екологічні проблеми» [7, с. 8]. Як свідчать дослідження М. Яніке та Г. Вайднера, екологічна спроможність – це наявність структурних передумов суспільного вирішення екологічних проблем, включаючи екологічні, технологічні та адміністративні знання, правові та матеріальні ресурси, політичні інститути, політичну участь і активність екологічних організацій порівняно з протилежними економічними інтересами. З точки зору розвитку демократичної держави екологічну спроможність слід розглядати як частину динамічного процесу екологічної модернізації, який вказує на зростаючу рефлексивну модернізацію, оскільки він є «інституціоналізацію та інтерналізацію нових етапів спроможності держави розв'язувати проблеми у відповідь на суспільні виклики чи кризи» [8; с. 1–24].

Більшість сучасних держав далекі від цього «зеленого ідеалу», зокрема, країни Західної Європи та Північної Америки. Тим не менш, М. Яніке зазначає, що практика екологічної модернізації, безсумнівно, є домінуючою відповіддю сучасних європейських суспільств на так званий «екологічний виклик» [9, с. 211]. Натомість, Дж. Голуб стверджує, що Європейський Союз все ще значною мірою покладається на застарілий підхід «багата й пряника», хоча і визнає, що є багато випадків, коли Європейська Комісія застосовувала таку «безпрограшну політику» екологічної модернізації [10, с. 21].

Чи буде повноцінна зелена демократична держава капіталістичною? З одного боку, «зелена» держава все ще залежить від капіталу, створеного накопиченням приватної власності для фінансування своїх програм через оподаткування бізнесу і в цьому сенсі все ще залишається капіталістичною державою. З іншого боку, забезпечення акумуляції приватного капіталу більше не буде визначальною ознакою чи основним сенсом існування екологічної держави. Держава буде більш рефлексивною, ринкова діяльність буде більш дисциплінованою, а в деяких випадках обмеженою соціальними та екологічними нормами. Мета та характер такої держави повинні бути розширені, у такому сенсі зелена демократична держава можна розуміти як посткапіталістичну державу.

Отже, основними напрямками правової політики у боротьбі з сучасними глобальними екологічними викликами є: створення правового механізму забезпечення сприятливості довкілля; попередження та усунення загрози екологічної небезпеки; удосконалення екологічного законодавства та практики його застосування; активізація боротьби з екологічною злочинністю (екоцидом, екологічним тероризмом) та здійснення ефективної антикорупційної політики; підвищення еколого-правової культури громадян та формування нового типу особистості, яка є частиною природи та перебуває у подвійних відносинах із навколишнім середовищем, в одному випадку є основним джерелом забруднення довкілля, а в іншому – виступає її захисником, здійснюючи природоохоронну діяльність.

Позитивна еколого-правова активність особи є свідомою, ініціативною, правомірною діяльністю суб'єктів права, яка спрямована на ефективне використання наданих екологічних прав та чітке виконання покладених юридичних обов'язків відповідно до цілей природокористування та охорони навколишнього середовища.

Висновок. Умовами модернізації еколого-правової політики та досягнення поставленої мети повинні бути скоординовані дії в усіх сферах життя суспільства, адекватна переорієнтація соціальних, економічних та екологічних інститутів державної влади, а також модернізація господарської діяльності суспільства.

Сучасні глобальні екологічні виклики істотно впливають на еколого-правову політику, з одного боку, виступаючи чинником її формування, а з іншого боку, еколого-правова політика передбачає на-

прями боротьби з досліджуваними викликами. Водночас, необхідно констатувати, що на сучасному етапі еколого-правова політика як на загальнодержавному рівні, так і на місцевому рівнях потребує вдосконалення і вимагає певної модернізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. James Meadowcroft From welfare state to ecostate, in John Barry and Robyn Eckersley. *The State and the Global Ecological Crisis*. Cambridge: MIT Press, 2004. P. 3–23. URL: <https://carleton.ca/polisci/wp-content/uploads/meadowcroft5.pdf> (дата звернення 14.12.2023).
2. Андрієнко М.В., Шако В.С. Сутність державної екологічної політики на загальнодержавному та регіональних рівнях *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2016. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1051> (дата звернення 14.12.2023).
3. Peter A. Hall Policy Paradigms, Social Learning, and the State: The Case of Economic Policymaking in Britain. *Comparative Politics*. Vol. 25, No. 3 (Apr., 1993). P. 275–296. URL: <https://www.jstor.org/stable/422246> (дата звернення 14.12.2023).
4. Norman J. Vig, Michael G. Faure. Green Giants? Environmental Policies of the United States and the European Union. *Policy Sciences*. Vol. 40, No. 1 (Mar., 2007), P. 73–78. URL: <https://www.jstor.org/stable/25474320> (дата звернення 14.12.2023).
5. Albert Weale. *The New Politics of Pollution*. Manchester University Press, 1992. 227 P. URL: https://books.google.com.ua/books?id=99JRAQAIAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення 14.12.2023).
6. Steven Bernstein, *The Compromise of Liberal Environmentalism*. New York: Columbia University Press, 2001. 269 p. URL: <https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp02/NQ27604.pdf> (дата звернення 14.12.2023).
7. Ambuj D. Sagar, Stacy D. VanDeveer. Capacity Development for the Environment: Broadening the Scope. *Global Environmental Politics*. August 2005. P. 14–22 URL: https://www.researchgate.net/publication/24089875_Capacity_Development_for_the_Environment_Broadening_the_Scope (дата звернення 14.12.2023).
8. Martin Jänicke, Helge Jörgens, Helmut Weidner, *The Political System's Capacity for Environmental Policy National Environmental Policies: A Comparative Study of Capacity-Building*, Berlin: Springer Verl. 1997. P. 1–24. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-642-60507-9> (дата звернення 14.12.2023).
9. Blühdorn, Ingolfur. Ecological modernization and post-ecological politics. In Gert Spaargaren, Arthur P.J. Mol, and Frederick H. Buttel, eds., *Environment and Global Modernity*. London: Sage, 2000. P. 209–228. https://books.google.com.ua/books?id=CCux_UfSwoAC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false (дата звернення 14.12.2023).
10. Golub, Jonathan. Introduction and overview. *Global Competition and EU Environmental Policy*. 1998. London: Routledge. P. 1–33. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=uZb1hc-Tj9QC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> (дата звернення 14.12.2023).